

KS. WITOLD JEDYNAK, *Lokalne społeczności parafialne w Rzeszowie. Studium socjologiczno-pastoralne*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2012, ss. 393, ISBN 978-83-7338-733-1.

Publikacja ks. Witolda Jedynaka *Lokalne społeczności parafialne w Rzeszowie. Studium socjologiczno-pastoralne* opisuje proces powstawania lokalnych społeczności parafialnych. Jest to nowatorskie w Polsce opracowanie ukazujące paralelny rozwój miasta oraz struktur parafialnych na jego obszarze, zarówno w kontekście przestrzennym, jak i społeczno-demograficznym. Do tej pory na ten temat ukazało się jedynie kilka artykułów Autora¹.

Rzeszów jest niewątpliwie bardzo interesującym miejscem badań dla socjologa. Miasto, które według danych spisu ludności z 1931 r. liczyło 26,9 tys. mieszkańców i było średniej wielkości powiatowym miasteczkiem, ze znacznym odsetkiem ludności żydowskiej (w przeddzień wybuchu II wojny światowej jedną trzecią ludności miasta stanowili Żydzi), w ciągu półwieku ponad siedmiokrotnie zwiększyło liczbę mieszkańców. Oprócz gwałtownego przyrostu ludności Rzeszów był w okresie PRL miejscem ogromnej przemiany także o charakterze społecznym. Jak stwierdza Marian Malikowski, miasto w tym sensie powstawało niemal od podstaw. Ponad 70% jego mieszkańców stanowiła ludność napływowa, przeważnie z podrzeszowskich wsi i mniejszych miasteczek regionu. Dla nowych mieszkańców Rzeszów był miejscem atrakcyjnym pod względem możliwości znalezienia pracy, zdobycia wykształcenia oraz awansu społecznego. Znacznie gorzej miasto oceniane było pod względem

¹ Por. ks. W. JEDYNAK, *Konflikty społeczne w Rzeszowie o nowe parafie i obiekty sakralne*, w: A. ANDRUSIEWICZ (red.), *Polska–Ukraina. Teraźniejszość i przyszłość. Studia społeczno-polityczne*, Rzeszów–Sanok: Stowarzyszenie Wspólnota Obywatelska na Rzecz Rozwoju Ziemi Sanockiej 2010, s. 283-303; ks. W. JEDYNAK, *Infrastruktura lokalnych społeczności parafialnych w Rzeszowie a potrzeby mieszkańców miasta*, w: M. MALIKOWSKI (red.), *Rzeszów w dwudziestoleciu III RP*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2012, s. 285-318; ks. W. JEDYNAK, *Rozwój struktur parafialnych w Rzeszowie: Analiza socjologiczno-pastoralna*, „Społeczeństwo i Rodzina”, 2011, nr 29, s. 22-37; ks. W. JEDYNAK, *Wpływ reorganizacji parafii w Rzeszowie na oddziaływanie duszpasterskie Kościoła lokalnego*, „Studia Sandomierskie”, 19(2012), nr 2, s. 121-149; ks. W. JEDYNAK, *Powstawanie dużego miasta a organizacja struktur parafialnych na przykładzie Rzeszowa*, w: H. MIELICKA-PAWŁOWSKA (red.), *Religijne wymiary życia społecznego*, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach 2013, s. 126-142.

dostępności usług, możliwości realizacji aspiracji kulturalnych oraz ubogiej symboliki miasta wykrzywionej socrealistycznym budownictwem². Zmiany tkanki społecznej dotyczyły również sfery o charakterze symbolicznym. Wielkie przeobrażenia miasta dokonane po roku 1944, związane z nadaniem miastu statusu miasta wojewódzkiego, nie mogły nie zderzyć się z dawną architektoniczno-symboliczną tkanką starego miasta, zwłaszcza z jego elementami sakralnymi. Zniszczenia wojenne dokonane przez Niemców objęły dużą część Rzeszowa zamieszkaną głównie przez ludność żydowską. Wypalone synagogi i zdewastowane cmentarze żydowskie jeszcze długo po wojnie były widocznym znakiem prowadzonej przez Niemców polityki „ostatecznego rozwiązania”. Sztandarowe gmachy urzędów WRN i PZPR oraz wybudowany przed rokiem 1974 Pomnik Walk Rewolucyjnych stały naprzeciw starych kościołów tworząc szczególnie kontrast egzemplifikujący przeciwieństwa pomiędzy tradycją i przeszłością a obcą, przyniesioną ze Wschodu ideologią. Wyraźnym rysem realizowanej w okresie komunizmu polityki symbolicznego naznaczania przestrzeni stała się desakralizacja istniejących już przestrzeni o wymowie religijnej. Nieprzypadkowo najokazalsze pomniki legitymizujące nowy ustrój władze komunistyczne sytuowały w pobliżu miejsc sakralnych o szczególnym charakterze, zwłaszcza w pobliżu kościołów, a nierzadko nawet cmentarzy. Przekształcone centrum Rzeszowa stało się więc polem rywalizacji dwóch systemów światopoglądowych³.

Autor prezentując obraz tworzenia się rzeszowskich parafii, wykorzystuje źródła zarówno zastane (opracowania historyczne, archiwa parafialne, księgi metrykalne, sprawozdania duszpasterskie, dane statystyczne Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC oraz GUS itp.), jak i wywołane (wywiady swobodne przeprowadzone z proboszczami rzeszowskich parafii). Ks. W. Jedynak w ramach swoich badań przeprowadził czterdzieści wywiadów swobodnych we wszystkich trzydziestu rzeszowskich parafiach. Wśród rozmówców znaleźli się między innymi emerytowany biskup diecezjalny, a także proboszczowie parafii i osoby przez nich wskazane, które posiadały bogatą wiedzę na temat konkretnej parafii. Niewątpliwie bardzo cennym wkładem w badania jest wywiad z byłym ordynariuszem przemyskim – arcybiskupem Ignacym Tokarczukiem, który kierując w latach 1965-1992 diecezją przemyską, zasłynął z działań, których celem było powstanie nowych budowli sakralnych i erygowanie nowych parafii⁴. W latach 1966-1992 w diecezji przemyskiej z inicjatywy arcybiskupa Ignacego Tokarczuka wybudowano 408 nowych świątyń⁵.

² M. MALIKOWSKI, *Więź mieszkańców z miastem. Studium socjologiczne na przykładzie społeczeństwa miasta Rzeszowa*, Rzeszów: Towarzystwo Naukowe w Rzeszowie 1984.

³ K. MALICKI, *Rzeszów – historyczne kształtowanie miasta*, w: K. MALICKI, H. KOTARSKI (red.), *Stolica Podkarpacia wczoraj i dziś. Studium socjologiczne społecznych aspektów przemian w Rzeszowie w latach 1989-2009*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2013, s. 9-25.

⁴ Por. H. SZAREYKO, *Nielegalne budownictwo sakralne jako fenomen religijno-społeczny. Studium na przykładzie diecezji przemyskiej*, Wrocław: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego BONUS LIBER 2008.

⁵ P. CHMIELOWIEC, *Ksiądz arcybiskup Ignacy Tokarczuk – budowniczy kościołów dla Kościoła. Twardy przeciwnik PRL*, „Nasz Dziennik”, nr 44 (2757) z 21 lutego 2007 r.

Głównym problemem badawczym podjętym przez ks. W. Jedynaka była odpowiedź na pytanie: jakie są uwarunkowania powstawania i rozwoju lokalnych społeczności parafialnych w Rzeszowie? Ponadto Autor starał się odpowiedzieć na szczegółowe pytania dotyczące między innymi wpływu powstawania parafii i budowania nowych kościołów na lokalne społeczności, skutków represyjnej polityki władz komunistycznych wobec katolików budujących obiekty sakralne. Oprócz tematów o charakterze historycznym badania dotyczyły także problemów współczesnych – dostrzegalnej zmiany stosunku mieszkańców Rzeszowa do religii i Kościoła, wpływu liberalizacji życia społecznego oraz postępującej sekularyzacji na zachowania religijno-moralne katolików, poziomu zaangażowania wiernych w działalność grup i stowarzyszeń parafialnych czy też zmian o charakterze demograficznym, widocznych w rzeszowskich parafiach. Autor dokonał wnikliwej analizy socjologicznej kapitału społecznego parafialnych mikrospołeczności: stosunków społecznych w parafiach, więzi mieszkańców z parafią, współdziałania w obliczu zagrożenia, aktywności parafian w parafialnych organizacjach, poziomu wskaźników *dominantes* i *communicantes*. W publikacji Autor nie uciekł również od kwestii dotyczących szerszego spektrum problemów współczesnego katolicyzmu w Polsce – procesu sekularyzacji czy też prywatyzacji religii.

Publikacja składa się z dwóch spójnych logicznie części. Pierwszą część tworzą dwa rozpoczynające książkę rozdziały, stanowiące teoretyczne podwaliny pod część drugą pracy. Rozdział pierwszy poświęcony jest dynamice przemian urbanistycznych i demograficznych Rzeszowa pod kątem organizacji struktur parafialnych w mieście. Wielką zaletą tego rozdziału jest bogaty przegląd literatury poświęconej zmianom demograficznym i przestrzennym Rzeszowa. Autor dla lepszego zobrazowania problemu sięga po dane statystyczne, które dostarczają czytelnikowi informacji potrzebnych do lepszego poznania miasta i jego mieszkańców. W drugim rozdziale Autor skupił się na przedstawieniu obrazu rzeszowskich parafii pod kątem socjologiczno-pastoralnym, koncentrując się na organizacji struktur parafialnych i budowie parafialnej infrastruktury, dynamice zmian ludnościowych w rzeszowskich parafiach oraz więzi mieszkańców z parafią. Z socjologicznego punktu widzenia szczególnie interesująca jest ta ostatnia kwestia ukazująca takie problemy, jak uczestnictwo w podstawowych praktykach religijnych, przynależność do wspólnot religijnych i stowarzyszeń katolickich czy też świadczenia na rzecz parafii. Drugą część publikacji tworzy pięć rozdziałów stanowiących chronologiczną drogę rozszerzenia miasta i powstawania kolejnych lokalnych społeczności parafialnych. Autor przedstawił bardzo wnikliwy i interesujący opis wszystkich trzydziestu rzeszowskich parafii uszeregowanych zgodnie z okresem ich erygowania – przed rokiem 1946, w latach 1947-1970, 1971-1979, 1980-1989 oraz po upadku komunizmu.

W książce dokonano nowatorskiej w Polsce socjologicznej analizy procesów powstawania lokalnych społeczności parafialnych w kontekście rozwoju przestrzennego i demograficznego dużego miasta, jakim jest Rzeszów. Ukazano współdziałanie władz kościelnych i lokalnych społeczności zaangażowanych katolików zmierzające do objęcia opieką duszpasterską mieszkańców miasta, które z 30-tysięcznego prowincjonalnego miasteczka w okresie międzywojennym stało się w okresie powojennym stolicą województwa i regionalną metropolią, liczącą w 2010 r. około 178 tys. miesz-

kańców. Najbardziej dynamiczny rozwój struktur parafialnych i sieci budownictwa miał miejsce paradoksalnie w okresie PRL-u-, gdy w tym samym czasie w innych dużych miastach Polski robiono niewiele w obawie przed represjami władz komunistycznych. Spowodowało to, iż parafie w innych regionach Polski liczyły nawet 100 tys. wiernych, co praktycznie uniemożliwiało objęcie opieką i pracą duszpasterską ich mieszkańców. W Rzeszowie istniała ścisła współzależność między rozwojem miasta a rozwojem struktur parafialnych. Nie dopuszczono do powstawania parafii-molochów, co skutecznie powstrzymało proces laicyzacji, a wierni odczuwając więź ze swoimi parafiami, aktywnie angażowali się w życie religijno-społeczne. Zaangażowanie w jedyną formę możliwej oddolnej aktywności obywatelskiej w PRL-u niewątpliwie przygotowało znaczną część rzeszowskich katolików do „wzięcia spraw w swoje ręce” i rozpoczęcia aktywnej działalności w świeckich strukturach – stowarzyszeniach, fundacjach, organizacjach zawodowych i biznesowych czy też partiach politycznych.

Jak słusznie zauważa sam Autor we wstępie, dotychczas nie powstało żadne opracowanie, będące kompleksową socjologiczno-pastoralną analizą fenomenu powstawania i funkcjonowania lokalnych społeczności parafialnych w Rzeszowie. Jedyne niektóre parafie doczekały się monografii lub opracowań dotyczących wybranych zagadnień, najczęściej w ujęciu historycznym. Publikacje te wydawane były zazwyczaj przy okazji parafialnych jubileuszy. Natomiast istniejące opracowania socjologiczne, odnoszące się do problematyki związanej z diecezją przemyską w jej dawnych granicach, wspominają jedynie o wybranych rzeszowskich parafiach. Praca *Lokalne społeczności parafialne w Rzeszowie. Studium socjologiczno-pastoralne* autorstwa ks. W. Jedyńaka wypełnia tę lukę.

Struktura książki jest bardzo przejrzysta. Przyjęty przez Autora chronologiczny układ pracy pozwala na uporządkowany opis zjawisk społecznych, a zrozumiały i „literacki” język na łatwość przyswojenia treści. Publikacja może stanowić lekturę uzupełniającą nie tylko dla socjologów, ale także innych czytelników, którzy interesują się tematyką kształtowania się podkarpackich lokalnych społeczności oraz problemem roli parafii Kościoła katolickiego w tworzeniu się społeczeństwa obywatelskiego. Książka wpisuje się również w coraz wyraźniejszą dyskusję dotyczącą diagnozy stanu Kościoła katolickiego w Polsce oraz wyzwania, przed którymi stoją polscy hierarchowie, duszpasterze oraz wierni.

Podkreślić należy, iż publikacja ks. W. Jedyńaka wnosi ogromny kapitał wiedzy o organizacyjnej strukturze rzeszowskich parafii, a zarazem stanowi bardzo dobry punkt wyjścia do rozpoczęcia kolejnych badań dotyczących kapitału społecznego członków parafialnych struktur i organizacji. Badania takie spięłyby pewnego rodzaju kłamrą historyczną drogę lokalnych społeczności parafialnych w Rzeszowie od zakończenia II wojny światowej (1946) do końca ubiegłego stulecia. Badania takie byłyby unikatowe na polską skalę, gdyż w większości studiów poświęconych formowaniu się polskich elit po roku 1989, również na szczeblu lokalnym, pomijano temat zaangażowania obywateli na poziomie lokalnych społeczności parafialnych.

Dr Hubert Kotarski
Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego